

MEVLÂNA'DA AŞK FELSEFESİ

İlhan YILDIZ¹

ÖZET

Bu makalede Mevlâna'nın aşk felsefesi bağlamında Allah'a ulaşmada takip ettiği yol ve yöntemler üzerinde durulması amaçlanmaktadır. Allah'a ulaşmak için insan bağlamında hareket ettiği görülen Mevlâna aşk felsefesi ile bize yeni bir dil, yeni bir yol ve yeni bir yöntem sunmaktadır. İnsanın uzlet ve nefis terbiyesi ile Allah'a ulaşabileceğini söyleyen Mevlâna bu kavga sürecini "aşk kazanı" metaforu ile tasvir etmektedir. Aşk kazanında bütün behimi arzularından ve özellikle dünyaya ait hırslardan kurtulmak suretiyle nefisini terbiye ederek olgunlaştıran insan, gönlünü Allah'ın tecelli edeceği bir ortama dönüştürmektedir. Mevlâna'ya göre insanın kavgası kendi içindedir. Bu kavga insanın bizzat kendi nefsiyledir. Allah'ın gönlüne yerleşmesi için insanın senlik-benlik ayırımından kurtulması gerekmektedir. İnsan, benliğinden sıyrıldığı zaman Allah'a erişmek suretiyle eşyanın hakikatine ve dolayısıyla ilahi hakikate ulaşmaktadır. Bu doğrultuda insanın kendini hem bedensel hem de ruhsal olarak geliştirmesi gerektiğinden bahseden ve bunu nasıl başaracağını didaktik bir üslupla açıklayan Mevlâna'nın eserleri konunun anlatımında zihin açıcı olmuştur. Mevlâna'ya göre, sonuç olarak, insanı insan yapan, başta kendisi ve kendi eylemleri olmak üzere, çevresinde olup biten şeyler, varlıklar ve hayat üzerinde düşünme ve sorgulama kabiliyetidir.

Anahtar Sözcükler: Akıl, Kalp, Aşk Felsefesi, Nahiv, Mahiv

LOVE PHILOSOPHY in MEVLÂNA

ABSTRACT

This article aims to focus on the path and methods that Mevlâna followed in reaching God in the context of the philosophy of love. Mevlâna, who is seen to act within the human context to reach God, offers us a new language, a new path and a new method with his philosophy of love. Mevlâna, who says that people can reach God through isolation and self-discipline, describes this fighting process with the metaphor of "the cauldron of love." A person who disciplines and matures his/her soul by getting rid of all undesirable desires and especially worldly ambitions in the cauldron of love transforms his/her heart into an environment where God can be manifested. According to Rumi, man's/woman's fight is within himself/herself. This fight is with a man's/woman's own soul. In order for God to settle in his/her heart, a person

¹ İlhan Yıldız, Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ilhanyildiz@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3848-6723.

must get rid of the distinction between you and me. When man gets rid of his/her self, he/she reaches the truth of things and therefore the divine truth by reaching God. In this regard, Mevlâna's works, which talk about the need for people to develop themselves both physically and spiritually and explain in a didactic manner how to achieve this, have been mind-opening in explaining the subject. After all, according to Mevlâna, what makes a person human is the ability to think and question the things, beings and life that happen around him/her, especially himself/herself and his/her own actions.

Keywords: *Reason, Hearth, Love Philosophy, Secular Education, Emotion Training*

1. GİRİŞ

Bugün Afganistan sınırları içinde kalan Belh'te Türk kökenli bir aileden gelmesi nedeniyle Mevlâna'nın Hint mistisizmini iyi bildiği ve yakından takip ettiği söylenebilir. Gazzâlî, İbn Sina ve Farabi gibi İslam filozoflarının eserlerini okuduğu ve onlardan etkilendiği de ileri sürülebilir. Nitekim Mevlâna aşk felsefesini, durduk yerde değil başta Yunan ve Hint felsefesi olmak üzere ciddi okumalar yaparak edindiği bilgi ve deneyimine yaslanarak oluşturmuştur. Örneğin, Mevlâna'nın *Mesnevi* adlı temel kitabında olay ve olguların birbiriyle bağlantılı olması ve her sonucun bir nedene bağlı olarak ortaya çıkması anlamına gelen "nedensellik/causalite" konusunu açıklarken Gazali'nin *Tehafüt* kitabındaki görüşlerinden etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir. Mevlâna aşk felsefesine geçmeden önce Allah inancının rasyonelliği konusunu ele almaktadır. Mevlâna'ya göre evrendeki düzene bakarak aklın hâkimiyetinden söz edilebilir. Bu amaçla evrendeki olayların makuliyetini/rasyonelliğini açıklarken Mevlâna sebeplilik ilkesini kullanmaktadır (Mevlâna, 2018: III, 2515).

Mevlâna'ya göre tabiat olayları, yaratıcıdan bağımsız tesadüfen ve gelişigüzel olarak ortaya çıkan, değişen ve gelişen/tekâmül eden bir yapıya sahip olmayıp en ince detayına kadar bir Yaratıcı tarafından planlanmış bir sürece işaret etmektedir. Dolayısıyla Mevlâna evrende sünnetullah/adetullah/sebepliliğin hâkim olduğunu söyleyerek evrende cereyan eden olaylar zincirinde "determinizm" değil de "indeterminizm" in geçerli olduğunu savunmaktadır (Mevlâna, 2018: III, 2515). Mevlâna zaman zaman diğer İslam düşünürlerinden faydalansa da Gazzâlî'nin sistemini neredeyse aynen kabul etmiştir. Örneğin, Gazali gibi sebep-sonuç ilişkisinin zorunlu olmadığını kabul edip olayların aynı şekilde tekrarlandıkları için bunlara alışıldığını söylemektedir. (Gazali, 1928: 191; Gazali, 1971: 73; İbni Rüşd, 1998: 628-619; Starr, 2019:101; Yıldız, 2014: 54)

Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi Mevlâna *Mesnevi*'de ilginç bir determinizm ve indeterminizm tartışması yapmaktadır:

“Sebepler üzerinde başka sebepler vardır; sebebe bakma O'na bak!

Peygamberler sebepleri aşmaya geldi. Mucizeleri Zülal'e /Ulu Tanrıya ulaştırdılar.

Sebep olmaksızın denizi yardılar; (Bakara, 50) ekin ekmeden buğday yığımı elde ettiler.

Çalışmalarıyla kumlar un oldu; keçinin yünü, çekile çekile ipek oldu.

Kur'an'ın tamamı sebebi aşmak hakkındadır; yoksulun naifliği ve Ebu Leheb'in helak olması gibi (Tebbet, 1-5)

Ebabil kuşu iki üç taş atarak Habeş'in büyük ordusunu yener.

Yukarıda uçan kuşun attığı taş fili delik deşik etti. (Fil, 1-5)

Kesilmiş ineğin kuyruğunu maktule vurur vurmaz kefenli olduğu halde dirilir. (Bakara, 67-73)

Boğazı kesilmiş adam yerinden sıçrayarak kanını döken adamdan kanını ister.

Böylece başlangıçtan itibaren Kur'an zorunlu sebep sonuç ilişkisini reddetmektir vesselam.

Bunu açığa çıkarma işi akılla olmaz; onun sana görünmesi için kulluk yap.

Felsefeci akla/mantığa uygun şeylere bağlı hareket ederken mutasavvıf aklın ve aklının binicisidir.

Aklın zirvesi öz iken aklınsa kabuktur.

Aklın kabuğu yüz delil gösterse, külli/tümel akıl, kesin inanç olmadan nasıl adım atar?

Akıl baştanbaşa defterler karartır; aklın aklının ayla dolu ufukları vardır, karanlık ve aydınlıkla ilgisi yoktur; onun ay ışığı, gönlü ve canı aydınlattır.” (Mevlâna, 2018: III, 2515-2530)

Mevlâna, yukarıdaki beyitlerde, önemli bir felsefe problemi olan nedenselliği kendi tarzıyla ele alıp değerlendirmektedir. Mevlâna, her şeyin bir nedeninin olduğunu kabul eder ancak sebep-sonuç arasında Allah'a uzanan zincirleme bir ilişki olduğunu da savunur. Böylelikle

Allah'ın iradesinin bu teselsüle uygun tecelli ettiğinden bahsederek bilime kapı aralamaktadır. Mevlâna'ya göre, zorunlu sebep-sonuç ilişkisi yoktur, evrende olayların birbiri ardınca gelmesi bizi şaşırtmamalıdır. Onları her zaman art arda gördüğümüz için aralarında zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi varmış gibi düşünüyoruz. Örneğin, dil ile konuşma arasındaki ilişki alışkanlıktan öte bir şey değildir (Mevlâna, 2018: VI, 3810). Ancak dinsel literatürde görülen mucize gibi olağanüstü olaylarda olduğu gibi sebep sonuç ilişkisi bazen bozulabilir. Böylelikle Mevlâna, evrende bulunan neden-sonuç ilişkisini tamamen Allah'ın iradesine bağlamaktadır. Örneğin, Kur'an'da zikri geçen denizin ikiye bölünmesi, ehabil kuşlarının taş atması vb. gibi birçok mucizede olayların neden-sonuç ilişkisi içinde hareket etmediğini görmekteyiz. Dikkat edilirse Mevlâna bu konuda örneklerini bizzat Kur'an-ı Kerimden seçmektedir.

Mevlâna eserlerinde yine ontolojik delili de kullanarak "insanın Allah'ın varlığına sorgulamadan behemehal inanması gerekir" (Mevlâna, 2008: s.68) diyerek bu delili "yeri ve gökleri yaratan Allah hakkında şüphe olabilir mi?" (İbrahim, 10) mealindeki ayetle desteklemektedir. Allah inancının insanın fitratında zaten bulunduğunu; inkarın mümkün olamayacağını savunarak batan gemide ateist olamayacağını şöyle ifade etmektedir:

"Fırtınalar sürmüş, sürükler bir gemi, filini

Bir felakettir uğramış hükmün demi!

Hem karanlık, hem bulut, hem dalgalar;

Bu nedenle artar olmuş korkular.

Sanki Azrail, muazzam fırtına estiren,

Sağ ve soldan, dalgalar dağlar gibi yükselen!

Orda mevcut cümle insanlar korkudan ürperir,

Orda yüzler nale, feryat yükselir!

Saç baş dövüp ellerle hep durmuşlular,

Cümle dinsiz, Müslüman olmuşlular." (Mevlâna, 2018: III, 2180)

Böylelikle Mevlâna'nın eserlerinde yoğun olarak Allah'ın varlığının delillerini kullandığını görmekteyiz. Akıl yürütme ile elde edilen bu delilleri kullanmakta bir beis görmeyen Mevlâna aynı zamanda Allah'a erişim için kalp/gönül odaklı tasavvufi yöntemleri de kullanmıştır.

1. 1. Allah'a Erişim

Allah'a ulaşmanın gerekliliği konusunda İslam filozoflarıyla aynı fikirde olsa da Mevlâna bu bağlamda izlenecek metodolojide onlardan ayrılarak günlük hayatta insanın en temel konusu olduğu için Allah'a daha fazla zaman ayırmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. O'na göre Gazali dâhil İslam filozoflarının kullandıkları deliller akıl ve mantığa dayanmaktadır. Sadece Gazali "mantık bilmeyenin ilmine güven olmaz" demesine rağmen diğer İslam filozoflarından farklı olarak "salt akıl"ın bizi Allah'a ulaştıramayacağından bahsetmişti. (Gazali, 1961: 191-192) Mevlâna ise, *Fih Ma Fih* adlı eserinde bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Delil ve sebeplerle hareket edenlerin ayağı tahta bacak gibidir. Tahta bacaklara ise hiç güvenilmez, tamamen dayanıksızdır." (Mevlâna, 2008: 108) Mevlâna'ya göre, deliller, sebeplilik ve akıl yürütmelerle bir hükümde bulunma dünyevi konularla ilgilidir. Siyasi, hukuki, ekonomik vs. dünyevi konularla ilgili akıl yürütme yapılarak sonuca ulaşılabilir ancak bu yol ve yöntemle Allah'a ve eşyanın hakikatine ulaşmaya çalışmak, tahta bacakla dünya seyahatine çıkmak gibi bir şeydir. Allah'a erişim konusunda filozofların rasyonel çıkarsamalarını yetersiz bulan Mevlâna bu konuyu çözümlerken "araçsal/fonksiyonel akıl"dan söz etmektedir. Yani Mevlâna aklın bizim Allah'a erişimimizi sağlayacak bir fonksiyona sahip olmadığını ancak ona ulaşmamıza yardımcı olabileceğini söylemektedir. İnsan aklının sınırları olduğunu söyleyen Mevlâna aklın serüvenin bir yerde tamamlanacağını belirtmektedir. Aklın gücünün bittiği andan itibaren Allah'a erişimin nasıl devam edeceği yönünde soru işaretleri oluşacaktır. Mevlâna'ya göre bundan sonra Allah'a ulaşmak için iman ve aşk felsefesinden yararlanılması gerekmektedir.

Mevlâna'nın genel olarak kurduğu cümlelere bakıldığında akla ve felsefeye karşıymış gibi bir izlenim bırakmasına rağmen doğru okunup iyi tahlil edildiğinde Mevlâna'nın bu konuları derinlemesine inceledikten sonra harekete geçtiği görülecektir. Mevlâna, daha çok "araçsal akıl" diyebileceğimiz bir akıl türüne odaklanmıştır. Bu aşamada farklı bir arayış içinde olan Mevlâna, akla değer vermiş ancak tek hareket noktasının akıl olması gerektiğini kabul etmemiş ve "rasyonel dogmatizm"i eleştirmiştir. Aynı şekilde felsefi bilgiye de değer vermiş, ancak dini hiçe sayan, materyalist dünya görüşünü benimseyen, şüpheli bir insan tipi yaratmaya çalışan felsefi disiplinlerden uzak durulmasını tavsiye etmiştir. Mevlâna, her konuda olduğu gibi akıl ve felsefe konularında da körü körüne bağlılığı ve sorgusuz sualsiz kabulü eleştirmiştir. Mevlâna aklın fonksiyonu hakkında şöyle demektedir:

“Aklın seni padişahın kapısına getirinceye kadar gereklidir ancak kapıya geldiğin zaman sen onu boşa. Çünkü o artık senin için zararlıdır, yolunu keser. Ona ulaştınca kendini teslim et. Artık senin “neden” ve “niçin” ile işin kalmamıştır.” (Mevlâna, 2008: 175)

Mevlâna'ya göre, iman epistemolojik bir çıkarım ve kabulden çok, edimsel ve olgusal bir durumdur. Bu nedenle Mevlâna, birçok filozofu eserlerinde akla duydukları sınırsız güven nedeniyle eleştirerek sadece akıllarına dayanmak ve güvenmekle suçlamıştır. Örneğin bir beytinde Platon'u kastederek: “Dünyada nice Eshab-ı Kehf vardır ki bu zamanda senin yanı başında ve önündedir. Mağarada dostla terennüm etmektedir. Ne fayda, senin göz ve kulağında mühür var?” diyerek O'nu eleştirir (Mevlâna, 2018: I, 405). Platon, mağara metaforu ile bir mağarada kalan ve dışarıya hiç çıkmayan, zincirlere vurulmuş bir insanın, ideaları anlamak için, mağaradan çıkması gerektiğini savunmuştur. Mevlânâ; sanki buraya bir atıfta bulunarak, mağarada bile hakikatlerin bulunabileceğini, bunların farkında olan birçok velinin olduğu, fakat Platon'un bu hakikati anlamadığını, çünkü onun gözlerinin görmediğini ve kulaklarının ağır duyduğunu söylemektedir. Burada Mevlâna Platon'u eleştiriyor gibi görünse de aslında desteklemekte; hatta Platon'un mağara metaforundan yola çıkarak materyalizmin evren anlayışına itiraz etmektedir. Zira Platon'un mağarası bu dünyaya tekabül etmektedir. Mağaranın dışına çıkmak metafizik evrenle ilişki kurmak, kendi içindeki gerçek bilgi ve hakikatin kaynağına ulaşmak anlamına gelmektedir. “Göz ve kulağında mühür” ifadesi ise, Platon'un aklını tam manası ile kullanmadığına ve belki de sadece insan aklına ve akıl yürütmeye güvenmesine yönelik bir eleştiridir. Bu aslında aklın yapısı gereği subjektif olan özelliğinin ağır basması anlamına gelir ki buradaki akıl güzel konuşma yöntemlerini kullanarak genel kabul gören evrensel bilgileri reddeden sofistlerin görüşlerindeki o kişisel bilgiler alanına benzemektedir. Eleştirilerinin dozunu biraz daha arttıran Mevlâna, Sofistlerin akıl oyunları yaparak mugalata ve cerbeze yöntemleri ile insanları aldatmaya çalıştıklarını anlatmaktadır:

“Yüce Allah'ın işini inkâr eden, -akıl yürütme ile ortaya konan nedensellik- delilinin işaret ettiğini inkâr etmektedir.

O, “duman var, ateş yok; mum ışığı, mum olmadan aydınlatıyor” diyor.

Belirgin ateşi görüyor, inkâr etmek için yok diyor.

Elbisesi yanıyor ateş yok diyor; elbisesini dikiyor iplik yok diyor.

Öyleyse bu cebir iddiası safsatadır. Şüphesiz bu yüzden inkâr edenden daha kötüdür.

İnkâr edenler der ki: “Dünya vardır, Rab yoktur. Biri: “Ey Rabbim derse uygun değildir.”

Diğeri: “Dünya diye bir şey yoktur” der. Bu adamlar sadece kafası karışık sofistlerdir.” (Mevlâna, 2018: V, 3010-3015)

Burada açıkça görülmektedir ki, insanın salt akıl ile ürettiği bazı bilgiler, bir noktada kişisel bir bilgi olmaktan ileriye geçemez. Bu yüzden akıl, kişisel fikirler ileri sürmek durumunda kalmaktadır. Bir başka beytinde Mevlâna bu konu ile alakalı olarak şu sözleri beyan etmektedir:

“Mana kapısını döversen sana açarlar. Düşünce kanadını terk et ki seni iri bir doğan haline getirsinler. Düşünce kanadına toprak bulaştı, ağırlaştı. Çünkü toprak yiyorsun, senin için toprak ekmek gibi oldu. Ekmek ve et topraktır. Toprak gibi yeryüzünde kalmamak için bundan az ye!” (Mevlâna, 2018: I, 2865-2870)

Hakikate kendini bırak orada artık senin neden ve niçinle işin olamaz diyerek akıl ve gönül ilişkisini padişah, doktor ve terzi metaforlarıyla anlatmaya devam eden Mevlâna'ya göre, padişahın kapısına gelinceye kadar aklın sana yardımı olur ancak kapıya geldiğin zaman sen akli terk et; zira o artık sana zarar verir, ayak bağı olur, yolunu keser. Veyahut da bir hastayı doktora götürene kadar akıl yol göstericidir; bu hastayı hangi doktor tedavi edebilir, kim mesleğinde mahirdir bunları araştırır. Doğru doktora ulaştıktan sonra akli bir kenara bırakıp hastanın kendini doktora teslim etmesi gerekir. Yine başka bir örnekte Mevlâna'ya göre, elbise diktirmek için iyi bir terzi buluncaya kadar akıl ile hareket edilmelidir. İyi bir terzi bulduktan sonra artık ona güvenmek gerekmektedir. (Mevlâna, 2019: 80) Burada Mevlâna, iman mevzubahis olunca akli terk etmek gerektiğini savunan fideist anlayışlara karşı çıkarak, onun yerine olup bitenleri kontrol altında tutan “fonksiyonel akıl”ın devrede olması gerektiğini söylemektedir.

1. 2. İnsana Dönüş

Bilindiği gibi, felsefe tarihinde arke yani ilk neden tartışması bulunmaktadır. Thales arkenin "su" olduğunu, Herakleitos "ateş" ve Anaksimenes "hava" olduğunu iddia etmiştir. Empedokles kendinden önceki doğa filozoflarının arke ile ilgili “su”, “hava” ve “ateş” tanımlamalarına “toprak” maddesini ilave ederek İslam dünyasında “anasır-ı erbaa” olarak bilinen dört elemente vurgu yapmıştır. Bu tartışmalar Sokrates'e kadar bu şekilde devam etmiştir. Sokrates ise,

“arke”yi bilemeyiz, ancak “kendimizi bilmeliyiz” diyerek kendisinden önce evren ve Mutlak Yaratıcı üzerinde yoğunlaşan felsefelerden uzaklaşarak dikkatleri insan üzerine çevirmeyi başarmıştır. Sokrates bu yöntemle yaşadığı çağı aşarak günümüze kadar ulaşan müstesna düşünürlerden birisi olarak yüzyıllar boyunca birçok felsefe yaklaşımı için ilham kaynağı haline gelmiştir. İşte Sokrates gibi insanı merkeze alan düşünürlerden birisi de “Mevlâna”dır.

Mevlâna, *Mesnevisinde* Antik Yunan felsefesinde filozoflar tarafından hararetle tartışılan dört unsur/anasır-ı erbaa konusunu da ele alıp şu şekilde tartışmaktadır.

“Toprak, su, hava ve ateş bizim bilgimizin dışındaki bir süreç içinde Allah tarafından yönetilmektedir.

Bizse bütün bunlardan habersiz Allah'ın yönettiği bu sürecin belli doğa yasaları ile yürüdüğünü düşünürüz” (Mevlâna, 2018: II, 2355).

Mevlâna bununla da yetinmez Kur'an'da yer alan insan ve diğer canlıların yaratılış özelliklerini dört elementle ilişkilendirerek tartışmaktadır:

“Adem topraktandır; -fakat- toprağa hiç benzemez.

Cin ateştedir; ancak ateşle hiçbir ortak özelliği yoktur.

Aslı ateş olsa da bakarsan, peri de ateş gibi değildir.

Kuş rüzgardandır, ama neresi rüzgara benziyor

Yok benzerlik! Ancak Allah ne dilerse onu yapar.

Toprak insanın anasıysa, bir çocuğun babaya izafetini nasıl açıklayabiliriz?” (Mevlâna, 2018: IV, 2405)

Mevlâna Yunan felsefesi ve İslam kelamını/felsefesini iyice kavradıktan sonra bütün bunların hedefinin Allah'ı aramak ve Allah'a erişmek olduğunu fark etmiştir. Buna bağlı olarak yaşadığı döneme kadar felsefe ve din alanında çalışan bilginlerin Allah'ı nasıl ve nerede aradığını kısaca şöyle kategorize etmiştir:

1. Allah gökte ve yerde diyerek kozmolojik delili savunanlar.
2. Allah evrendeki düzende, gayelilikte, estetikte, güzellikte ve hikmette diyerek teleolojik delili savunanlar.
3. Allah zihnimiz, tasarımlarımız ve düşüncelerimizde diyerek ontolojik delili savunanlar.

Böylelikle Allah'ın varlığının delilleri olarak ontolojik, teleolojik ve kozmolojik delillere yönelmiş olan İslam filozoflarını da aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi Mevlâna "İnsan ve İman felsefesi yapmaya" davet etmektedir. Mevlâna'ya göre Allah'a giden yol insandan geçmektedir. Zira hep dışarılarda aranan Allah'ın Mevlâna'yla insanda, insanın özünde, zihninde ve gönlünde olduğu düşüncesi ve inancının yerleşmeye başladığı söylenebilir. Mevlâna bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Hristiyan ülkelerini dolaştım da baştan sona arandım ama çarımhta o hiç görünmedi bana,

O hiç yoktu Hintlilerin puta, Mecusilerin de ateşe tapındıkları mabetlerin hiçbirinde,

Doludizgin yollar aştım Kâbe'yi tavaf ettim de yoktu. O yaşlıya gence sığınmak olan Kâbede,

Sonra kendi yüreğime baktım, can evime işte oradaydı, gördüm oradaydı, yoktu başka hiçbir yerde...” (Mevlâna, 2008: s. 112-113)

Mevlâna kendisinden önceki filozofların ortaya koyduğu bütün bu karmâşık felsefi yorumlardan uzaklaşarak Allah'ın insanın kalbinde olduğunu savunmaktadır. İnsan kalbi/gönlü, beytullah yani Allah'ın evidir. Bu yüzden gönül/kalp Mevlâna için son derece merkezi bir öneme sahip olup Allah sevgisi de Allah'a erişimin yolu da insandan geçmektedir.

1. 3. İman Felsefesi

Mevlâna'nın hem medrese/üniversitede ders veren bir müderris hem de bir dergâhı yöneten mutasavvıf olduğu bilinmektedir. O'nun ilim ile irfanı / akıl ile gönülü bir tutan bir geleneğin içinde büyümüş olduğunu unutmamak gerekir. Babası Bahaeddin Veled hem bir medrese hocası hem de Kübrevilik tarikatı şeyhidir. Bilindiği gibi babası Mevlâna için son derece önemli bir rol model olmuştur. Mevlâna, babası öldükten sonra onun "Maarif" adlı eserini elinden düşürmemiş; hatta bir keresinde babam erkenden ölmemiş olsaydı Şems'e ihtiyacım kalmayacaktı demiştir. (Mevlâna, 2019: 98) Böylelikle Mevlâna medrese eğitimi ile tekke eğitiminin birbirinin zıddı veya alternatifi olmadığını bilakis birbirinin mütemmimi olduğunu göstermiştir. Mevlâna bu iki alanı birbirinden farklı görmemekte hatta bunların birbirine muhtaç olduğunu ve dolayısıyla birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgulayarak yeni bir eğitim yöntemi üzerinde durmaktadır. Şunu açıklıkla ifade etmek gerekir ki ipuçlarını Gazali'de gördüğümüz bu yeni yöntemi Mevlâna'nın bulmuş olduğu görülmektedir. Hem medrese hem de tekkede dersler veren ilimle

irfanı birleştirmek suretiyle Mevlâna yeni bir yöntem inşa ederek akılla gönül arasında bir köprü inşa etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Mevlâna bir yenilikçi hatta bir devrimcidir. Mevlâna yenilik yapmak konusu ile ilgili *Divan-ı Kebir*'de şöyle söylemektedir: “Her gün bir yerden başka bir yere göçmek ne iyi! Her gün bir yere konmak ne güzel! Kirlenmeden ve donmadan akmak ne iyi! Dünle beraber gitti, cancağızım, Ne kadar söz varsa düne ait. Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım!” (Mevlâna, 2007: c. I, s. 218, b.462)

Mevlâna, filozof ve ilahiyatçıları, eski Yunan hikmet ve felsefesinden vazgeçerek gerçek ilim ve hikmet olan iman ve aşk felsefesine davet eder: “Yunan felsefesinden çekil gel artık. İman felsefesini (hikmetini) de biraz oku artık.” (Mevlâna, 1991: I, 160.) Başka bir deyişle, Mevlâna çoğunlukla Allah'ın varlığının delilleri olarak ontolojik, teleolojik ve kozmolojik delillere saplanıp kalmış olan İslam filozoflarını da yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi “insan, iman ve aşk felsefesi yapmaya” teşvik etmektedir.

Salt akılla hareket etmeyi tahta bacakla yürümeye çalışmaya benzeten Mevlâna, akıl yoluyla ulaşılan, eylemden arındırılmış epistemik bilgiye güvenmez. Ancak tasavvuf yolunda seyrü sülük ederken heretizme kaymamak için tasavvuf ilmini de akıl ile kontrol altında tutmaya çalışır. Akıl ve gönül birbirinden ayrı olmadığı gibi önce veya sonra da değildir. Onun için ancak aşk ve tutku akılla test edildiği müddetçe varılan sonuç itibariyle iman etmeye ve yaşanmaya değmektedir. Aksi takdirde salt akılla veya aşkla yol almak isteyenler yolculuklarını pişmanlıkla tamamlayabilirler. Yapılan dua, zikir ve ibadetler bir insanı ilahi düşünce ve duygu yoğunluğuna taşıyorsa bunlardan şüphe etmek gerekir. Mevlâna iman ile ilgili hususların bilgi boyutunda kalmasının yanlış olduğunu mutlaka yaşantı boyutuna taşınması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, filozof her şeyi kal/söz/delil ile bilir ancak bunu çabuk unuttur. Halbuki arif, hal ehli olduğu ve bilgiyi yaşantı haline getirdiği için unutmaması imkânsızdır (Mevlâna, 1974: c.I, s. 169, b.829). Mevlâna böylelikle bir taraftan irfani bilgi ile uğraşırken diğer yandan akademik bilgilerle de bunları kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Böylelikle irfani bilgilerin büyüüne kapılıp birtakım sufilerin yaşamış olduğu şatahat olarak isimlendirilen heretik söz ve davranışlardan uzaklaşmıştır. Böylelikle insan felsefesiyle yola çıkan Mevlâna, oradan iman felsefesine ve nihayet kademe kademe aşk felsefesine ulaşmıştır.

2. AŞK FELSEFESİ

Gazali'de sevginin ileri bir mertebesi olarak görülen "aşk" kavramı, (Gazali, 1994: s.32) tasavvuf tarihinde ilk olarak âşıklara ikram edilen "aşk tası" deyişimiyle Zunnûn Mısırî tarafından dile getirilmiştir (Nicholson, 2004: 43–44). Mevlânâ, aşkı ucu bucağı olmayan bir okyanusa benzetmektedir. İçi sırlarla dolu olan bu okyanusun sadece bir damlası umut, geri kalanı ise korkudan oluşmaktadır. (Mevlâna, 1974: II, 987). Mevlâna'nın bu metaforunda tasvir ettiği tablo korku ve ümit dengesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Şimdiye kadar genel olarak tasavvufu açıklayanlar ne olduğu tam olarak anlaşılmayan aşktan, sınırsız ve temelsiz ümitten bahsetmişti. Hâlbuki Mevlâna'nın öğretileri arasında sadece ümit değil, kaygı figürü de bulunmakta dahası bu figür ümite göre oldukça baskın görünmektedir. Kaygı figürü daha çok aşka zarar verecek veya maşuku gücendirecek unsurları içermektedir. Ancak Mevlâna'ya göre, aşkın içerdiği ümit de hafife alınmamalıdır. Çünkü damla oranında bile olsa ümit manevi yaşamı dengelemesi açısından önemlidir. Kişi zihinsel mantık sistemi içinde hareket ettiğinde bazı şeyler imkansız görünüyor. Bu nedenle akıl, ümitsizlik yoluna girmeye meyletmeyince devreye aşk girmektedir. Bu aşamada kişinin akla imkansız gibi görünse de umuttan yana olması için aşka ihtiyaç vardır. Zira aşk akıldan çok ümide yaslanmaktadır. Çünkü hiçbir şeyi umursamayan mantık değil aşktır. (Kaval, 2011: 119) Akıl neye ve nasıl fayda sağlayacağını araştırırken; aşk tepeden tırnağa dönüştürücü bir iksirdir (Mevlâna, 2018: II,1529-30). Mevlâna'nın aşk ile ilgili görüşlerini kategorize etmek gerekirse aşk; i) nahiv değil mahiv, ii) yakmak değil yanmaktır iii) benliği yok etmek, iv) Allah yolunda olmak ve v) kal değil hal ilmidir. Şimdi bunları sırasıyla açıklayalım:

2. 1. Nahiv değil Mahiv

Mevlâna Allah'a erişim sırasında birbirinin ardı sıra iki farklı yol kullanmaktadır. Birincisi, nahiv yöntemidir. İnsan bu yöntemle aklın sınırlarını zorlayarak belli bir noktaya kadar gelmektedir. Diğer ise, mahiv yöntemidir ki bu süreçte insan kendi nefsinin yakıp yok etmektedir. Bu iki yöntem birbirinin alternatifi olmayıp bilakis birbirini tamamlayan iki farklı aşamadan ibarettir. Bilgi ve tecrübe olarak da tanımlayacağımız bu aşamalar birbirinden ayrılırsa sonuç alınmaz. Tasavvuf literatüründe kal ve hal yöntemi olarak da bilinen bu yöntem yeni olmamakla birlikte iki yöntemin birlikte kullanılması Mevlâna'ya aittir ve yenidir. Mevlâna bunu kanat metaforu ile şöyle anlatmaktadır: “İki kanatlı olmalısın (zülcenaheyn) aksi halde uçamazsın.” Yine Mevlâna'nın *Mesnevi*'sinde akıl ve gönül birbirini tamamlayan zıt iki unsur olarak ele alınmaktadır

(Mevlâna, 2018: II, 1545). Çin felsefesinde bulunan ying yang efsanesinde olduğu gibi akıl ve gönlün hakimiyeti mutlak değildir. Bilakis sürekli birlikte değişir ve dönüşürler; biri devreye girerken diğeri devre dışı kalır.

Meylana'ya göre, sufinin ilmi "nahiv" değil "mahiv"dir. Bilindiği gibi nahiv medreselerde temel olarak Arapça dil bilgisi ile ilgili olarak öğretilen konuların adıdır. Nahiv medrese eğitiminin temeli sayılmaktadır. Mevlâna sadece filozoflara değil aynı zamanda İslam dinini teorik olarak ele alıp değerlendiren ilahiyatçılara da bu konuda mesaj göndermek istemektedir. İslam dini hakkında yapılan bir takım bilimsel etütlerle örneğin, Kur'an okuyarak veyahut hadisleri öğreterek Allah'a ulaşamayacağını İslami eğitimin temeli sayılan "nahiv" kavramıyla sembolleştirmektedir.

Mevlâna, insan nefsinin terbiye edilmesi aşaması olarak tanımlanabilecek mahiv aşamasında "aşk kazanı" formülasyonuna uygun bir hareket stratejisi izlemektedir. Bu formülasyonda iki farklı aşama bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, "kapı metaforu" ile anlatılan masivadan uzaklaşmak suretiyle Allah'a erişme çabasıdır. İkincisi ise, "nohut metaforu" ile anlatılan nefsin ibadet ve uzlet ile terbiye edilmesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Mevlâna'nın felsefesi, nahiv değil mahiv felsefesidir. Mahiv felsefesi insan nefsinin bir takım ağır imtihanlardan geçerek terbiye edilmesi anlamına gelmektedir.

Mevlâna'ya göre insanın içinde bir kavga vardır. İnsanın belki de en büyük kavgası kendisiyledir. Zira insanın zehri, panzehri, doktoru ve hatta celladı kendi içindedir. Aşk kazanında insanın bütün behimi arzularından özellikle dünyaya ait hırslarından kurtulmak suretiyle nefsin terbiye edilmesi ile otonom hale gelen kalbi Allah'ın teşrif edeceği bir ortama dönüştürmektedir. İnsan benliğinden sıyrıldığı zaman Allah'a erişmek suretiyle eşyanın hakikatine ve dolayısıyla ilahi hakikate ulaşmaktadır. Burada Mevlâna'nın anlattığı birlikteliğin tamamen manevi bir anlam ve ortamda gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Mevlâna *Mesnevi*'de bu konuya şöyle bir örnek vermektedir: "Bir medrese alimi bir gemiye biner. Bir taraftan gemi denizin üstünde hareket ederken alim geminin kaptanı ile tanışır ve ona nahiv bilip bilmediğini sorar. O da bilmem der. Bu duruma çok şaşırın alim: "gitti ömrünün yarısı" der. Bir müddet sonra denizde fırtına kopar. Ortalık can pazarına dönmüştür. Kaptan alime gelerek yüzme bilip bilmediğini sorar. Yüzme bilmediğini söyleyen alime kaptan cevap olarak: "Senin gitti ömrünün tamamı" der." (Mevlâna, 2018: I, 2835) *Mesnevi*'de bu hikâyenin devamında Mevlânâ'nın şu yorumu yer almaktadır: "Malum olsun ki burada "nahiv"

değil, “mahiv” lazımdır. Sen de mahvoldunsa, tehlikelerden çekinmeksizin suya dal. Denizin suyu ölüyü suda taşır. Diri olan denizin elinden nasıl kurtulur? Sen beşeriyet vasıflarından ölürsen esrar denizi seni başında gezdirir. Dünyada sen cihanın allamesi idin. Şimdi o cihanın faniliğini gör. Ey büyük dost; fikhın mefhumunu, nahvin maksudunu ve sarfin tebdilini tevazu ve alçakgönüllülükte bulursun.” (Mevlâna, 2018: I, 2840)

2.2. Yakmak Değil Yanmak

Mevlâna'ya göre aşk, ateşi sürekli yanan ve içine atılan her şeyi yutan bir kara deliğe/nokta-i süveyda benzemektedir (Mevlâna, 2018: VI, 902; Cebecioğlu, 2018: 12). Aşk, böylesine yüce bir makama yükseltmesinin karşılığında âşığa ağır bir bedel ödetmektedir. Her güzel şeyin bir bedeli olduğu gibi, kavuştuğu bu ilahi lütuf karşısında âşık da kahır çeken bir konumdadır. Mevlânâ, aşkın yolunu çile ve ıstırap yolu olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla âşık gönüllü olarak çile ve ıstırapa talip olan çilekeş bir insandır. (Mevlâna, 2018: VI, 902). Aslında âşığın bütün bunlardan sonra alacağı mükâfat, bizzat Allah'tır. (Mevlâna, 2018: V, 586-8) Akli ve fikri Allah'ta olduğu için âşık kendinden habersizdir. Döngüsel bir eylem olan aşkta âşık-maşuk birbirine karışmış olup seven aynı zamanda sevilendir. Başka bir deyimle susuzlar suyu ararken, su da dünyadaki susuzları aramaktadır (Mevlâna, 2018: I, 1740). Aşkın mekânı kalptir. Bu kadar önemli bir organ olan kalbin içinde aşk yoksa o, atlas kefenine sarılıp kabre gömülen bir ölüden başka bir şey değildir (Mevlâna, 2007: V, s. 20, 243). Etrafına beden gözüyle bakanlar gönül gözü olmayanlar aşkı göremezler. Çünkü onlar sadece zevk/sevinç veya hüzn/kederi görebilir, dolayısıyla hakikate ulaşamazlar. (Mevlâna, 2018: I, 1791). Oysa uçsuz bucaksız olan aşk bahçesinin sonu olmayıp orada sevinç ve kederden çok daha fazla şey bulunmaktadır. O, âşktır, aşkıdır ve maşuktur.

Her şeye rağmen âşıkların olgunlaşması için birtakım zahmetlerle yoğrulması ve pişirilmesi gerekir. Tasavvuf literatüründe buna çile dönemi denilmektedir. Tıpkı toprağın altına atılan buğdayın, orada bir müddet kaldıktan sonra buğday tanelerini taşıyan başak şeklinde yeryüzüne çıkması gibi. (Mevlâna, 2018: V, 2014). Bu süreci yaşadıkten sonra fabrikalarda un haline gelmekte daha sonra fırınlarda yoğrularak ekme olan buğday, insanların en önemli yaşam kaynaklarından biri haline gelmektedir (Mevlâna, 2018: V, 2016). Ölü ekmeği bile hayata çeviren aşk ekmeğin varlıkla birleşerek hayat bulmasının sebebidir (Mevlâna, 2018: V, 2017-8). İnsan nefsi de aşk kazanında bu şekilde yoğrularak daha olgun hale gelmektedir (Mevlâna, 2018: I, 3165-7).

Seyrü süluk esnasında yaşadıkları kahır ve çile nedeniyle âşıkların adeta nefesleri yanmaktadır. Bu işlemler onların daha olgun bireyler olmalarına sebep olduğu için olumlu karşılanır. Çile esnasında âşıklar başka bir iklimde oldukları için ağızlarından İslam şeriatına uygun olmayan birtakım lakırdılar çıkabilir. Mevlâna bu durumu açıklamak için “harap olan köyden vergi ve öşür alınmaz” diyerek bu lakırdıların geçici bir hal olduğunu ve dikkate alınmaması gerektiğini söylemektedir. (Mevlâna, 2018: II, 1765).

Mevlâna'ya göre, insanın evrende karşılaştığı kötülükler veya belalar Allah'ın rahmetinden kaynaklanmaktadır. Bunu Mevlâna nohut metaforu ile bize şöyle anlatmaktadır: Nohut tencereye konup kaynamaya başladı mı suyun üstüne doğru gelir ve: "Beni neden ateşe attın? Neden kaynatıyorsun?" diye feryat figan eder. Evin hanımı der ki: "Güzelce kayna, direnme! Çünkü seni sevmediğimden ateşe atmadım. Seni yok etmek için değil olgunlaştırmak için kaynatıyorum. Bu senin kaderin, imtihanın! Allah'ın rahmeti kahrından ileri olup bir kimseyi kötülöklere duçar etmesi rahmetindedir." (Mevlâna, 2018: III, 4160-4185) Mevlâna, burada nohutun acı, elem, ıstırap ve dolayısıyla kötölük olarak algıladığı şeylerin aslında onun ham halinden kurtularak olgunlaşması anlamına geldiğini anlatmaktadır.

İnsan aşk kazanında sadece günahlardan arınmakla kalmaz aynı şekilde kişilik gelişimini de sağlamaktadır. Böylelikle Mevlâna yaşam boyunca karşılaştığımız manevi sorunları aşk kazanında çözme işleminin üç safhaya ayrıldığını söylemektedir:

Tablo 1: Aşk Kazanı

1. Hamlık hali
2. Kaynama, pişme ve yanma süreci
3. Olgunluk/kemal hali

Mevlâna'ya göre insan birçok ham duygu ve düşüncesiyle dünyaya gelir ve burada karşılaştıkları zorluklar sayesinde olgunlaşır. Bunlar ilk başta şer ve kötölük olarak görünse de aslında insan için hayırlı olmakta; insanın olgunlaşmasını ve kâmil insan olmasını sağlamaktadır. İnsanın varoluşunu tamamlaması için beden ile ruh arasındaki bağı koparması gerekmektedir. 800 yıllık bir geleneği

başlatmış olan Mevlâna, insanı akıl değirmeninde öğüten ve aşk kazanında yakan yeni bir doğuştan söz etmektedir. O, Aşk felsefesini üç sözcükle özetlemektedir: “Üç sözden fazlası değil ömrüm; hamdım, piştim/ yandım, oldum/olgunlaştım...” (Mevlâna, 2018: II, 3455) Mevlâna'ya göre insanda bulunan iç sıkıntısının nedeni ne hayatın anlamsızlığı ne de bu anlamsızlığın getirdiği ümitsizliktir. Bunun nedeni insanın kendini aşma gayretinin husule getirdiği coşku ve yüksek gerilimdir. İnsanı olgunlaştıran şey çile ve yaşadığı sorunlardır. Sorunlar insanı yakar, kavurur ve olgunlaştırır. Mevlâna, bu konuyu daha somut bir şekilde anlatmak için, kilim metaforunu kullanmıştır. Kilimi sopayla dövmenin amacı, ona eziyet etmek değil onu temizlemektir. Firavun, acı ve yokluk görmediği için azmıştır.

Aşk bu kadar acıklı olmak zorunda mıdır? Mevlâna bu soruyu ve bunun cevabını da bir beytinde şöyle anlatmaktadır: “Aşk dünyada maşuğa çok çile çektirmektedir. Ancak aşk maşuğa neden bu kadar ıstırap vermektedir? Neden ilk başta aşığa düşmanca davranır? Elbette samimi olmayanların kaçması ve aşktan vazgeçmesi için!” (Mevlâna, 2018: III, 4750-1) Gerçek âşıklar bütün sıkıntılara rağmen yılmaz ve usanmazlar. (Schimmel, 2000: 187). Aksine padişah hazinesinin yıkıntılarının altında olduğunu bilirler (Mevlâna, 2018: I, 1744). Sevinç ve lezzeti, dert ve sıkıntıdan ayırmazlar. Tüm arzularından uzakta, her an ölmeye hazırdırlar. Aslında onların yaşamı ölümdür. Onlar gönül vererek gönül alanlardır (Mevlâna, 2018: I, 1751).

2. 3. Benliği Yok Etmek

Mevlâna'ya göre Allah'a giden yol mahivden yani yok olmaktan geçmektedir (Mevlâna, 1991: I, 3020; Mevlâna, 1991: I, 605). Allah'ın varlığında kendi varlığını yani egonu yok etmelisin zira Allah'a giden yol yakılmaktan ve nefsini yerlere sermekten geçmektedir. Allah'ın varlık ve azameti karşısında saygının bir ifadesi olarak kendi varlığını yakacaksın, yok edeceksin.

Mevlâna'ya göre, bir insan varoluşunu tamamlaması için beden ile ruh arasındaki bağı koparması gerekmektedir. Başka bir ifade ile beden ruh üzerindeki hakimiyetine son verilmesi; bedende hapis durumda olan ruhun özgürlüğüne kavuşması anlamına gelmektedir. "Kişisel ben" içinde kalıp "aşkın ben"e ulaşmaması kişinin kendi aslına ihanetinden başka bir şey değildir. Benin kendini yok etmesi yokluk bilgisiyle mümkündür. Yokluk bilgisi teorikte öğrenilen bir bilgi olmayıp varoluşsal ve hayatidir. Bu bağlamda bilincin kendi beninden yola çıkarak aşkın bene yönelmesi ve sıçramasıdır. Başka bir deyişle, ruhu

beden kafesinden kurtarmak gerekir. Mevlâna ruhun beden hapisanesinde mahkûm olduğunu ve hapis hayatı sürdürdüğünü söylemektedir. Mevlâna, bunu yumurta metaforu ile anlatmaktadır. Yani ruhu yumurtaya hapsolmuş civcive benzetmektedir. Civciv yumurtayı çatlatana kadar ruhunu kurtaramaz. (Mevlâna, 2018: III, 2175)

Vahdet-i vücud anlayışının temelini oluşturan bu yaklaşımla Mevlâna bir birleşmeden/ hululden değil de Yüce Varlık karşısında insan nefsinin eriyip yok olmasından söz etmektedir. Mevlâna aşağıdaki beyitte bu yaklaşımı şöyle anlatmaktadır: "A bizim canımıza can olan, biz kim oluyoruz ki seninle bir arada bulunabilelim? Biz yoklarız, bizim varlıklarımız, geçici şekiller izhar eder, Mutlak varlık olan sensin ancak" (Mevlâna, 1991: I, 605). Burada insan nefsinin yok olmasını statü olarak tenzil-i rütbe olarak görmemek bilakis Allah'la hemhal olunması nedeniyle terfi-i rütbe olarak algılamak gerekir. Yine başka bir beyitte Mevlâna bu husustaki açıklamalarını şöyle sürdürmektedir: "Tanrı'yı bir bilmek nedir? Kendini o birin önünde yakıp yandırmak. Gündüz gibi ışıyıp durmayı istiyorsan, geceye benzeyen varlığını yakadur. Bakırı kimyada eritir gibi varlığını onun varlığında erit gitsin." (Mevlâna, 1991: I, 3020)

Birçok çile ve ıstırap çeken âşık, yine de görevlerini yapmış sayılmadığı gibi bunlar onun temel görevleri değildir. Yaptığı bu işler vaka-i adiyedir. Onun asıl görevi bütün talimatlara uyararak benliğinden vazgeçmektir. Bu nedenle *Mesnevi*'de sevgilisiyle konuşma aşamasına gelen bir âşığın maşukun sözlerini duyar duymaz ruhunu nasıl teslim ettiğinden bahsedilmektedir (Mevlâna, 2018: V, 1253 vd.). Mevlâna Hz. İsa'yı kastederek "dininden dolayı işkence gören bir başka âşık ise çırılçıplak bedenine dikenli dallarla eziyet edildiği halde çarımha gerilerek "ahad" diyerek ölüyor" demiştir (Mevlâna, 2018: VI, 965 vd.) Bu bağlamda ölen âşık, bir bilinmezlik âlemine, bir yokluk çukuruna gitmemiş bilakis sevgilisine kavuşmuştur. Allah'a doğru yürümüş olup onunla birlikte. Bu nedenle Mevlâna ölümü arzu etmiş ve öldüğü geceyi "şeb-i aruz" olarak nitelendirmiştir.

Mevlâna, aşkın olduğu yerde benliğin yok olması konusunu Süleyman Peygamber-Rüzgar-Sivrisinek hikayesinde anlatmaktadır. Bu hikâyeye göre, sivrisinek, Süleyman Peygambere rüzgarı şikayet etmiştir. Hz. Süleyman iki tarafı da dinlemek için rüzgarı çağırmıştır. Rüzgar, onun emrini duyup çabucak gelince sivrisinek oradan uzaklaşmaya çalışmıştır. Hz. Süleyman: "Sivrisinek nereye gidiyorsun? Burada hazır ol ki ikinizi de dinleyip adaletle hükmedeyim" deyince sivrisinek: "Padişahım, ölümüm onun varlığındandır. Onun olduğu yerde ben

olamam. Her nedense dumanından gözüm kararıyor. O gelince ben nasıl durayım? O kökümü kazıyacak! der.” Aşk da böyledir Allah gelince onun benliği kaybolur. Aşk başa gelince geriye ne akıl ne de başka bir şey kalır; sadece ilahi hakikat varlığını sürdürebilir (Mevlâna, 2018: III, 4585 vd.)

Mevlâna'ya göre, aşk, evliya ve enbiya yolu olup (Mevlâna, 2018: I, 220 -2) güneş ve ay bile varlığından kaçıp nefsini öldürenlere secde eder (Mevlâna, 2018: I, 3003). Zira artık onlar yoktur sadece Allah vardır. Yokluk varlıktan utanıp sıkılır, ondan çekinmez. Mevlâna, bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Yokluktan kaçtığımı söyleme! Yokluk senden yirmi kat daha hızlı kaçar!” (Mevlâna, 2018: I, 2479) İsmi üstünde yokluk, varlığın neyinden korksun ki. Seni yanına çağırıyor gibi görünse de bir ret sopasıyla seni uzaklaştırmaya çalışır. Bu işler, kovalayanı yanıltmak için ata çakılan ters nallar gibidir. Ey bilge adam! Firavunun nefretini Musa'dan bil.” (Mevlâna, 2018: I, 2480-81; 2018: I, 3460-2)

Mevlâna'ya göre, aşk inanma, anlama ve olma sürecidir. Mevlâna, insan nefsinin şüphe ve zan yeri olarak kabul eder. Mevlâna'ya göre, “Bir insanda iki iş var. Gah balık oluyor gah olta. Yarı mümin, yarı kafir. Yarı hırs, yarı sabır. Tanrım! İçimizde mü'min de var kafir ve eski putperest de.” (Mevlâna, 2018: II, 2540-7) Mevlâna, Allah ve eşyanın hakikatine ulaşır sürekli yaşanan acı ve ıstırap dolu yaşam döngüsünden kurtulmanın tek yolunun ise aşk ve dolayısıyla kendinden vazgeçmek olduğunu söyler. Buna göre insan iki yolla Allah'a ulaşır ya herkes gibi ölecek ya da ölmeden kendinden vazgeçerek. Mevlâna bu durumu *Mesnevi*'de şöyle bir hikâyeye ile anlatmaktadır: Bir kişi dostunun evinin önüne geldi ve kapıyı çaldı. Dostu içeriden: “Kim o?” diye sordu. Buna dost “ben” diyerek cevap verdi. Bunun üzerine ev sahibi: “Burada başka biri için yerimiz kalmadı” diyerek “sen benliğinden vazgeç öyle gel” dedi. Misafir dostunun ne demek istediğini anladı ve evden uzaklaştı. Bir müddet sonra Dostunun kapısını tekrar çaldı. Ev sahibi yine “sen kimsin?” diye sordu. Bunun üzerine sevgili “sen!” diyerek cevap verdi. Bu cevabı alınca ev sahibi kapıyı açarak dostunu içeri aldı. (Mevlâna, 2018: I, 3050-3060)

Mevlâna'nın temel hedefi, Allah'ın varlığından başka varlık formlarını kabul etmemektir. Mevlâna aslında aşk felsefesini de bu fikir üzerine inşa etmektedir. Aşağıdaki beyitte Mevlâna bu birliği şu şekilde tesis etmeye çalışmaktadır: “Dostum ben benim, sende bensin beri gel beri daha da beri. Değil mi ki sen bensin, ben de benim, peki nedir bu senlik benlik” (Mevlâna, 2018: I, 3985) Mevlâna, benlikten sıyrılmaya

sürecinde aşk kazanının fonksiyonunu açıklamak için Mecnun ve devesi arasında geçen bir hikâyeyi anlatmaktadır. Bu hikâyede Mecnun Leyla'ya, deve ise yavrusuna âşıktır ve ona kavuşmaya çalışmaktadır. Devenin yuları Mecnunun elindedir. Ancak bu seyahatte şöyle bir sorun yaşanmaktadır. Devenin yavrusu Leyla'nın bulunduğu yerin tam tersi istikamettedir. Mecnun Leyla'ya kavuşmak için deveyi hızlı bir şekilde sürmektedir. Ne zaman ki Leyla'yı düşünüp hülyalara daldığında deve hemen Mecnun'un çizdiği güzergâhın tam tersi istikamete yönelerek yavrusuna doğru koşmaktadır. (Mevlâna, 2018: IV, 1530)

Âşıkların bedenleri yok; sadece ruhları var! Dünyanın üzerinde uçmalarına rağmen kanatları da yoktur. Meydandan topu kaparlar ancak elleri yoktur. (Mevlâna, 2018: III, 3023-4) Aşık olmayan bu hali nerden bilsin; emziren bir çocuk en lezzetli yemek olan kebaptan zevk alabilir mi? (Mevlâna, 2018: III, 3025-7). Dolayısıyla âşık olanlar sadece aşkı anlayabilir. Nitekim Mevlâna'ya "aşk nedir?" diye bir sorulduğunda, "Benim gibiyse, bilirsiniz" şeklinde cevap verir. (Mevlâna, 2017: 82) Mevlâna aşık ve maşuk kaynaşmasını anlatırken: "Ey sevgili o kadar yakınsın ki seni ben sandım. Sana o kadar yakınım ki beni sen sandım. Sen mi bensin, ben mi benim şaşırırım kaldım" der. Mevlâna, bu halet-i ruhiye başka beyitlerinde şu şekilde ifade eder:

"A insan, Tanrı kitabı sensin, sen.

Padişahın güzelliğine bir aynasın sen.

Kâinatta ne varsa senden dışarda değil;

Ne istiyorsan kendinden iste, kendinde ara...

Ne arıyorsan sensin, sen." (Mevlâna, 2008: s. 45)

"Dostum ben benim, sen de bensin beri gel beri daha da beri

Değil mi ki sen bensin, ben de benim, peki nedir bu senlik benlik (Mevlâna, 2018: I, 3985)

Aslında aşk ateşi, eriyip tükenen âşıkla yanmaktır (Mevlâna, 2017: 82). Mevlâna bundan zevk aldığı için şöyle der: "İlla aşk, yalnız aşk, ondan başka işimiz yoktur!" (Mevlâna, 2007: I, s. 519, 1375). Cansız ekmeğe hayat veren aşk, bir taraftan ölümlü insanları ebedi yaşama taşırken (Mevlâna, 2018: V, 2015) diğer taraftan insanın zihnini ve ruhunu sarmaşık gibi saran dünya arzusunun da yok eder. (Mevlâna, 2018: I, 22). Mevlâna, nefsani arzuları kötü görürken bunlardan kurtulmak için çare olarak aşkı gösterir; "Ey aşk, kibrimizin ve şerefimizin ilacı, sen bizim Eflatun'umuz ve Calinus'umuzsun" (Mevlâna, 2018: I, 24).

Böylelikle aşık, utanma ve çekinme duygularını bir tarafa bırakıp aşkla baş başa kalırken kendi dünyasında mahrem bırakmaz. Akıl onun sevdasına kör ve sağır olduğu için aşıktan daha deli bir kimse bulunmaz (Mevlâna, 2018: VI, 1975).

2. 4. Allah Yolunda Olmak

Mevlânâ'ya göre insan, nefsini temizleyerek, onun suflî arzularını yok ederek ve günahlardan arınarak bazı hakikatlere ulaşabilir. Aslında insanın yok olması da bu anlama gelmektedir. Ona göre kalb levhası ne kadar lekesiz ve temiz olursa, iman hikmetinin nakışları da o kadar parlak ve aydınlık olur. İşte o zaman hocasız, kitapsız, peygamberlerin getirdiği ilim ve marifet insanın içine doğar, hikmetin ağzı açılır, iman kalbe akmaya başlar. Bu durumu Mevlâna beyitlerinde şöyle anlatmaktadır:

"Kalp aynası tozdan kirden arınmış ve tertemiz olursa,

Su ve toprağın dışındaki nakışları o zaman görürsün

Gönül penceresi geniş ve camları da tertemizse,

Hiçbir vasıta olmadan Allah'ın nuru kalbe ulaşır." (Mevlâna, 2018, I,105)

Mevlâna bu durumu "Padişah ve Resim Yarışması" adlı bir hikâye ile açıklamıştır. Bu hikâyeye göre, bir padişah resim yarışmasında birinci olanı seçebilmek için Rum ve Çinli ressamın karşılıklı iki duvara resim çizmesini istemiştir. Çinli ressamlar boya, fırça vs. birtakım malzemeler talep ederlerken, Rum ressamlar ise, sadece zımpara istemişler. Ardından malzemeler her iki tarafa da iletilmiştir. Daha sonra Rum ve Çinli ressamlar kendilerine ait perdelerle saklanan bölümlerde çalışmaya başlamışlar Bir müddet sonra resimlerin tamamlandığını padişaha bildirmişler. Padişah önce Çinlilerin resmine bakmış ve çok beğenmiş. Daha sonra Rum ressamının duvarı açılınca Padişah şaşkınlık ve hayranlık içinde bu resmi de beğenmiştir. Şaşırmasının sebebi bu resmin Çinli ressamın çizdiği resimle aynı olmasıdır. Beğenmesinin nedeni ise o resimden bu resmin daha parlak ve güzel görünmesidir. Mevlâna bu hikayedeki hikmeti anlatırken şöyle der: Aslında Rum ressamlar duvara resim falan çizmediler sadece duvarı zımparalayarak ayna haline gelmesini sağladılar. Çinlilerin resmi daha parlak bir şekilde karşı duvara yansımış oldu. (Mevlâna, 2018: I, 3465-3495)

Burada Mevlâna Allah'ın insan kalbine tecelli ettiğini söylemektedir. Mevlâna'ya göre "yere göğe sığmadım, mümin kulun kalbine sığdım" kutsî hadisinde tam olarak Allah'ın bu durumundan bahsedilmektedir. Ancak Allah'ın insanın kalbine tecelli etmesi veyahut

da hakikatin saflaşmış kalbe yansıması için bu kalbin dünya kirlerinden temizlenmesi gerekmektedir. Mevlâna'ya göre kalbin temizlenmesi aslında kalbimize konuk edeceğimiz Allah için yapılan hazırlıktır. Mevlâna bu hazırlığı beyitlerinde şöyle anlatmaktadır:

“Senin canının içinde bir can var, o canı ara!

Dağının içinde bir hazine var, o hâzineyi ara!

Allah'ı arıyorsan onu dışarıda değil, kendi kalbinde ara!"
(Mevlâna, 1974: c.I, s. 11, b.43)

Âşık insan aşkına koşmaya devam eder; duramaz veya vazgeçemez. Dahası başka bir şey yapması da mümkün olmaz (Mevlâna, 2018: VI, 1966-7). Aşık için dünya bir yana aşkı bir yana olup O'nu dünyada hiçbir şeye değişmez. Aşkıyla arasının iyi olması onun için her şeyden önemli. Yeter ki aşkı onun yanında olsun geri kalan herkes karşısında olsa da umursamaz. Tüm varlığını aşkına adar, geriye hiçbir şey bırakmaz. (Hucvirî, 1996: 424). Mevlâna, *Mecalis-i Seba* adlı eserinde yer alan beyitlerde Allah'ın dışındaki varlıklar/masiva hakkında şöyle demektedir:

Ne olurdu, seninle tatlılaşıydım; yaşayış zâti acı;

Ne olurdu, sen razı olsaydın benden de herkes kızsaydı bana.

Ne olurdu, seninle aram düzgün olsaydı da

Bütün âlemlerle aram açılısaydı, dünyâ yanıp yıkılısaydı.

Sen beni sevdikten sonra malın-mülkün değeri mi olur?

Zâti toprak üstünde ne varsa hepsi de toprak. (Mevlâna, 2017: 105)

Dolayısıyla aşık Allah'tan sınırsız beklentisi olduğu halde insanlardan yana ümitsizliğe düşebilir. Bunun sonucu olarak Yüce Yaratıcı dışında herkesin ona kin beslemesi, onunla düşman olması önemli değildir. Buradaki temel hedef, Allah'ın gönlünü almak ve diğer insanların kırgınlık ve kızgınlıklarına aldırış etmemektir. Mevlâna aşığı anlatırken şöyle der:

“O kadar umarsız ki asla sırtını dönmüyor. Kendisi için herhangi bir menfaat beklentisi yok. Nesi var nesi yoksa ortaya koyup bütün samimiyeti ile hareket ediyor, bazen alay ve hakaret ile karşılaşılıyor, ancak buna rağmen yolundan dönmüyor. Allah'tan aldığı her şeyi Allah yolunda harcıyor ve kendisi için hiçbir şey saklamıyor. Allah, nasıl benliğini ona karşılıksız bahşetmiş ise o da Allah'tan aldığı için bütün

samimiyet ve safiyetiyle yine Allah'a sunuyor” (Mevlâna, 2018: VI, 1970-71).

Mevlâna'ya göre seyrü süluk esnasında Allah aşkını derinden yaşayanlar bu deneyimi dönüştürebilirken; onu kavrayamayanlar ise, ilahi aşk aradıklarını söylese de şeyhin basit aşk imtihanlarına dayanamaz ve seyrü sülûğü terk ederler. Mevlâna bu durumu şu beyitleriyle anlatmaktadır: “Aşkından dolayı maşuğa duyduğu hasretinden dünyayı taşıyan direğin ağırlığı gibi yükü taşımayı göze alabilen kim kaldı ki?” (Mevlâna, 2007: VI, s. 262, b. 2075). Çünkü insan için ekmek ve su gibi gerekli olan aşk, okyanusu bir tencere gibi kaynatacak, dağı eritecek ve gökyüzünü parçalayacak kadar etkilidir. (Mevlâna, 2018: V, 2735). Dünyaya ve içindekilere duyulan aşk bir yanılısamadır. Büyük sevdaları tadanlar küçük bir aşklara bakmaz. Çünkü kıymetsiz olanı seven, maskara olur, kendisi gibi bir beşere hizmetkar olur (Mevlâna, 2018: I, 2801 vd.). Ama bu yanılısma nedeniyle seven, sevdiğinin bu kadar değersiz ve etkisiz olduğunu bilmez. Bu nedenle insan sevgiyi hak eden Allah aşkına yönelmelidir. (Mevlâna, 2018: I, 2805)

Aşk yolunun bir amacının olduğunu, düzen ve disiplinden ayrılmadığını belirten Mevlâna, bunun mahiyetini en güzel “pergel metaforu” ile anlatmaktadır. Fussilet Sûresi 53. âyete dayandırdığı pergel metaforunu anlatırken Mevlâna şöyle der: "Benim dinimde pusulanın iğne ayağı sabittir, fakat ben diğer ayağımla yetmiş iki ülkeyi dolaşırım." (Mevlâna, 1974: c.I, s.53, b. 253,) Yani iğne ucu bir yere sabitlenmezse kişinin başıboş bir nesne gibi amaçsız gelişigüzel dolaşacağını, diğer yandan iki ayağı da sabitlenirse dünyadaki güzellikleri izleyemeyeceğini ifade etmek istiyor.

2.5. Kal İlmi Değil Hal İlmi

Mevlâna'nın felsefesinde konuları teorik olarak bilme değil, pratik olarak var olan süreç önemsenmiştir. Onun varoluşçuluğunda esas olan varlığı sorgulamak ve düşünmek değil, var olmaya çalışmaktır. Nitekim tasavvuf, kal ilmi değil bilakis hal ilmidir. Ona göre insanın içinde taşıdığı öze ulaşmak için çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu çaba sadece ilahi hakikate ulaşmak için değildir. Mevlâna düşüncesinde bu çabanın nihai amacı kendini bilmektir. Kendini bilmek demek Rabbini bilmek demektir. Onun deyimiyle insan fikir kanadını bırakıp mana kanadını kullanmalı. Mevlâna'nın deyimiyle bir yerde aşk fazlalaştı mı orada ne Ebu Hanife bir ders verebilir ne de Şafii. (Mevlâna, 2018: III, 3832) Mevlâna için iman teslim olmakla başlar. Ona göre Tanrının gücüne ve yaratıcılığına sadece inanmak gerekir. Her türlü iyiliğin onda

olduğuna kuşkusuz inanmak lazımdır. Sınamak insana yakışmaz. İnsanın aklına bu gibi kuşkular geldi mi derhal secdeye kapanıp af dilemesi ve "Allah'ım beni kuşkudan kurtar!" demesi gerekir.

Aşk, Mevlâna'nın deyimiyle, aklın topal kaldığı yokluk denizidir (Mevlâna, 2018: III, 4720). Buna göre, aşk hem kör hem de sağırdır (Mevlâna, 2018: VI, 1979). Aşk, insanı akıl dairesinden çıkarıp Allah'ın varlığına götürdüğu için, akıl orada iş göremez (Mevlâna, 2018: I, 1065). Kelimeler yetersiz kalır; kalem yazmaz (Mevlâna, 2018: I, 114; 2018: II, 3013). Mevlâna'nın bu görüşlerine katılan İkbâl, rasyonalizme teslim olan İslam anlayışının aklın yetersizliği nedeniyle tehlikede olduğunu iddia etmekte ve aşk ile yoğrulmuş yeni bir nesil oluşturmayı teklif etmektedir (İkbâl, 1976: 63). Aşk ise âşığı isyandan, tövbeden uzaklaştırır. Ruh bambaşka bir ruhla vücut bulduğu için artık tövbeden de tövbe etmek gerekmektedir (Mevlâna, 2018: I, 2205-9). Mevlâna'ya göre insanın nihai hedefi Allah'a ulaşmaktır. Bunun için birçok zorluk yaşayan insanın bu mücadelesi sırasında yararlanması gereken en önemli unsurun dini tecrübe ve dolayısıyla aşk olması gerekmektedir.

Mevlâna'nın tecrübe delilindeki temel noktalar; varlık, varlığın birliği, insan ve aşktır. Onun felsefesinin temelinde akıl vardır ve ancak akıl bir noktaya kadar doğruyu göstermekte olup o noktadan sonra insanı hakikate inanç ve aşk götürcektir. Ancak Mevlâna bu aşamadan sonra akla sırtını dönmemekte bilakis ona inanç ve aşkla erişilen tecrübelerle ilgili "sağlama yapma" görevi vermektedir. Bununla birlikte inancın akılla çatışarak ondan ayrıldığını ve mutlak hakikate ulaşmada akıldan üstün olduğunu savunan fideizmden de ayrılmaktadır. Mevlâna İslam dininin teorik ve pratik yasalarının madalyonun iki farklı yüzü olduğunu ve birbirinden ayrılamayacağını savunmaktadır. Mevlâna, Allah'a erişmek konusunda teorik düşüncelerden çok edimsel tutum ve olma haline dayanmaktadır. İşte bu noktada Mevlâna'nın "aşk kazanı" formülasyonu devreye girmekte Allah'a ulaşmak için burada yanmak gerekmektedir. Sadece aşk kazanında yanmak suretiyle bir takım dünyevi zaaflarımızdan kurtulup Allah ile buluşmaya hazır hale gelebiliriz.

Mevlâna'ya göre, aşk tanımlanmasında dil ve kalem o kadar çaresiz kalır ki akıl çamura saplanmış eşeğe benzer. Aşk, âşığın hem hastalığı hem de ilacıdır. Öyle ki âşıkların hastalığı, Allah'ın (c.c.) sırlarının usturlabıdır. Bu nedenle yönü ne olursa olsun aşkın kendisi seyrü sülüğün (mistik yöntemler bütününün) rehberidir. Yine Mevlâna'ya göre, aşksız insan sonbahar gibidir. Nasıl sonbaharda yemyeşil doğa kademe kademe soğuyarak ve soluyarak yok olursa aşksız insanı da aynı

akibet beklemektedir. (Mevlâna, 2007: II, 259, b. 1000) (Mevlâna, 2018: I, 110 vd.).

Mevlâna'ya göre, aşk yöntemi, bütün yol, yöntem ve dinlerden farklıdır. Zira âşıklar din ve mezhebi değil Allah'ı bilirler. (Mevlâna, 2018: II, 1760) Aynı şekilde âşıkların başka bir rehberine ihtiyacı yoktur zira aşkın kanunu nev-i şahsına münhasırdır. Havasın şeriatı da mezhebi de Allah'tır (Mevlâna, 2018: II, 1769 vd.). Mevlâna, “namaz ibadeti günde beş vakit farz kılındı ancak âşıklar hep namazdadır” (Mevlâna, 2018: I, 2669) diyerek âşıkların her zaman Allah Teala ile birlikte olduklarını vurgular.

SONUÇ

Kültürümüzün büyük şahsiyetlerinin çoğunun mutasavvıf olduğunu söylemek abartı olmaz. Bugün Türkiye'de herhangi bir yerde Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş ve Hacı Bayram-ı Veli'den bahsedilse, orda hemen bir saygı ifadesi ortaya çıkmaktadır. Başta Mevlâna olmak üzere mutasavvıf şahsiyetlerin hatıralarının etrafında öyle bir sevgi ve saygı halesi vardır ki, onların büyüklüklerinden ve millete hizmetlerinden hem insanımızın hem de aydınımızın şüphesi bulunmamaktadır. İnsanların Mevlâna'ya bu kadar ilgi ve saygı gösterilmesinin nedeni nedir? Mevlâna son derece pratik ve pragmatik başka bir deyişle gündelik hayatta karşılığı olan konular üzerinden hareket eden ve insanların hayatına dokunan bir düşünürdür. Bunu yaparken insanlar arasında ayırım yapmamış onları kırmamış olup son derece ilgi çekici hikâyelerle meramını ifade etmiştir. *Mesnevi*'nin New York, Paris ve Londra başta olmak üzere dünyanın en önemli kentlerinde hala bestseller/en çok satan eserler arasında olması onun sadece Müslümanlar arasında değil gayri Müslimler arasında da saygınlığını koruduğunu göstermektedir.

Mevlâna'nın hem felsefe hem de temel İslam bilimler ile ilgilenen âlimleri yer yer eleştirdiği görülmektedir. Mevlâna'nın temel İslam bilimcileri nahivci olarak ağır bir şekilde eleştirmesi nasıl bu alanlara savaş açtığı anlamına gelmiyorsa felsefecilere yapmış olduğu eleştirileri de yapıcı bir eleştiri olarak değerlendirmek gerekiyor. Mahiv felsefesine geçtikten sonra da nahiv felsefesini terk etmeyen Mevlâna yolunu akıl yürütme yöntemleri ile aydınlatmayı hiçbir zaman bırakmamıştır. Mevlâna'nın, Yesevilik ve Vefailik tarikatı mensuplarına pek olumlu yaklaşmadığı bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni onların uçuk kaçık kerametlere önem vermesiydi. Zira vücuduna şiş batıran, ateş parçaları yutan, yılan ve akrep ile oynayan dervişler Mevlâna'nın tasavvuf

anlayışına terstir. Tam da bu nedenle Mevlâna çağdaşı olan Hacı Bektaş Veli ile de sıcak ilişki kurmamıştır. “Kerametın "istikamet" olduğunu” belirten Mevlâna dervişlerin keramet ve harikulade gösterilerini yakınlarının seyretmesine dahi tahammül edememiştir. Mevlâna, Mecalis-i Seba ve Fihi Ma Fih gibi kitaplar yazarak, İslam akidesini ve en çetin kelim problemlerini halkın anlayabileceği bir dille -özellikle temsili bir anlatımla- halka sunarak, söz konusu inançların yerleşmesine vesile olmuştur.

Filozof ve ilahiyatçılar, görünmeyen gerçekleri ispatlama ve dinî inançları ifade etmede insanları aklî deliller ve felsefi öncüller çerçevesinde düşünmeye zorlanmışlardır. Bu konuda mistik ve ezoterik yaklaşımları benimseyen ve rasyonel yaklaşımlara kıymet vermeyen kesimler de olmuştur. Mevlâna bu iki yaklaşımı birleştiren yeni bir yaklaşım sergilemiştir diyebiliriz. Mevlâna'nın yaklaşımı akla değer veren, iman hakikatlerini gönül diliyle anlatan güçlü bir modeli ortaya çıkarmıştır. Gerek dili ve kalemiyle gerekse hayatıyla İslam inançlarını ve kelim konularını istenilen üslupta başarılı bir şekilde harmanlayan Mevlâna, bu yeni yaklaşım için adeta bir rol model olmuştur. Bu durum, Mevlâna'nın hal ehlinin tecrübesinden kaynaklanan birçok manevî meselenin inkârına yol açmaktadır. Mevlâna'ya göre kalplerdeki iman şevki azalarak dinin duygusal yönü neredeyse kaybolmuş, biçimciliğe veya kuru bir zihinsel çekişme alanına dönüşmüştür. Hâlbuki Allah inancı, dini duygu atmosferi ve dini tecrübe süreci içinde ortaya çıkmaktadır.

Mevlâna ile insan, geleneksel bakış açısından farklı olarak akıl ve özgür irade sahibi bir canlı olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Buradan hareketle insanın doğaya olan merakı, kendini ve evreni sorgulaması ve hatta içe dönük mistik eğilimleriyle yüceldiği dikkat çekmektedir. Mevlâna'ya göre, akli sayesinde her şeyi yapabilecek yeterliliğe sahip olan insanın potansiyel ve sınırlarındaki mükemmel elastikiyet beden ve ruhtan oluşan çift kutuplu bir canlı olmasından kaynaklanmaktadır. Küçük bir dünyayı temsil eden insan kendi içinde bütün bir dünyayı temsil eden potansiyele sahiptir. Bu potansiyel Allah'ın bahşettiği yetenek, kabiliyet ve kıymetin bir yansımasıdır. Mevlâna'ya göre, insanın yaratıcısını tanımada sadece aklını kullanması yeterli değil, ilahi bir cevher olan ruhunun gösterdiği istikamette her türlü bedeni istek ve eğilimlerinin de eğitilmesi gerekmektedir. Yanı sıra insanın kendi değerinin farkına varmasında ve Allah Teâlâ'ya ulaşmasında ruhunu taşıyan bedeninin de önemi büyüktür.

Mevlâna'ya göre insan, bunu içinde barındırdığı haset, kin, nefret, kıskançlık, korku vb. gibi bütün kötü huylardan kurtulmak için kalbini “aşk kazanı”nda arındırarak kemalat yolunda ilerleyebilir. Allah'ın insanın gönlüne yerleşmesi için onun senlik-benlik ayırımından kurtulup benliğinden vazgeçmesi gerekmektedir. İnsan, benliğinden sıyrıldığı zaman Allah'a erişmek suretiyle eşyanın hakikatine ve dolayısıyla ilahi hakikate ulaşmaktadır. Bu durumun nesnel bir süreç olarak algılanması son derece yanlış olup nesnel olarak Allah-insan birlikteliği “hulul” anlamına gelir ki bunu hiçbir İslam düşünürü onaylamamıştır.

Akıl insanlık âlemine ait olduğu kadar gönül de ruhani âleme aittir. Akıl ve gönül arasındaki bu karşıtlık, iki kavramı birbirinden ayırmamış, aksine birbirine bağlamıştır. Nasıl ki gece gündüze muhtaçsa, beyaz ve siyah bir arada düşünülmüşse, akıl ve gönül de aynı birliği koruyan iki kavram haline gelmiştir. Böylelikle Mevlâna, Allah'a erişim esnasında iki farklı yol kullandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunlardan birisi nahiv yöntemi ki insan bu yöntemle belli bir noktaya kadar gelmektedir. Diğeri ise mahiv yöntemidir ki bu süreçte insan kendi nefsinin yakıp yandırarak yok etmektedir. Tasavvuf literatüründe kal ve hal yöntemi olarak da bilinen bu yöntem yeni olmamakla birlikte iki yöntemin birlikte kullanılması Mevlâna'ya ait olup orijinaldir. Bu nedenle Mevlâna'nın yeni bir yol takip ettiğini ve İslam düşünce tarihinde ayrı bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Cebecioğlu, E. (2018). Tasavvufi bir İstılah olarak Nokta-i Süveyda, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Eflaki, A. (1995). Menakibu'l-Arifin, Çev., Tahsin Yazıcı. İstanbul: Şark İslam Klâsikleri.
- Gazali, (1971). İtikatta Orta Yol (al- İktisâd fi'l İ'tikâd). Çev., Kemal Işık. Ankara: AÜİF Yayınları.
- , (1961). Miyaru'l-İlm. Nşr., Süleyman Dünya. Kahire.
- , (1928). Tehâfüt el-Felâsife. Nşr., Maurice Bouyges. Beyrut.
- , (1994). Mişkatu'l-Envar. Çev., Süleyman Ateş. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gökçen, H. (2015). Aşk Yanmaktır Yakmak Değil, İstanbul: Liber Kitap.
- Gölpınarlı, A. (1963). Mevlâna Celaleddin Mektupları, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

- Hucvirî (1996). Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi. Haz., Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yay.
- Hume, D. (1995). “Doğal Din Üstüne Söyleşiler”, Din Üstüenin içerisinde. Çev., Mete Tuncay. Ankara: İmge Yayınevi.
- , (2014). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, Çev., Münevver Özgen. İstanbul: Biblos Kitabevi.
- İbn Rüşd, (1998). Tutarsızlığın Tutarsızlığı (Tehâfüt et-Tehâfüt). Çev., Kemal Işık ve Mehmet Dağ. cilt: I- II, İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- İkbal, M. (2005). Rumuz-i bîhodî, “Esrar ve Rumuz” Çev., Ali Nihat Tarlan. İstanbul: Sufî Kitap Yay.
- Kabaklı, A. (1975). Mevlâna, İstanbul: Toker Yayınları.
- Kaval, M. (2011). “Mesnevi’de Aşk ve âşık”, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 15 Sayı: 49 (Güz).
- Nicholson, R. A. (2004). Tasavvufun Menşei Problemi. Çev., Abdullah Kartal. İstanbul: İz yayıncılık.
- Rumî, M. C. (2007). Dîvân-ı Kebîr. Çev., Abdalbâki Gölpınarlı. 1. Bsk., I-VII, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- , (2008). Fîhi Mâ-Fîh. Çev., Abdalbâki Gölpınarlı. 3. Bsk., İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- , (2018). Mesnevî. Çev., Adnan Karaismailoğlu. I-VI, Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (1974). Mevlâna’nın Rubaileri. Çev., M. Nuri Gençosman. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (2017). Mecâlis-i Seb’a. Çev., Dilaver Gürer. İstanbul: İlkharf Yayıncılık.
- Schimmel, A. (2000). Ben Rüzgârım Sen Ateş. Çev., Senail Özkan. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Starr, S. F. (2019). Kayıp Aydınlanma. Çev., Yusuf Selam İnanç. 1. Basım, İstanbul: Kronik Kitap.
- Yıldız, İ. (2014). İmam Gazali ve Yaratılış Gerçeği. Astana Yayınları.